

veže nekaj desetih imen in historičnih del. Nobena teh linij ni čista; klasičen primer je Schiffrer; ločitev tudi ni ideološka, kot bi bilo mogoče razumeti gornji prikaz, ampak v bistvu strokovna. Prva skupina je namreč strokovno znala identificirati sile, ki so ustvarile Trst, drugi so se naslonili na mite, katerih začetnik je Rossetti. Po mnenju slednjih naj bi Trst prišel pod Habsburžane kot enakopraven partner, zato ima meščanstvo kot potomci starih Rimljanov posebne pravice. Te je Tamaro uporabil za opravičevanje protiaavstrijskih in odcepičenih teženj. Pomagal je ustvarjati mit o vedno italijanskem Trstu, v katerem ni prostora za Slovence. Ta skupina se v bistvu loči od prve v tem, da ni bila sposobna dojeti realnega pomena gospodarskega zaledja mesta; njegovo vlogo je prepotencirala, ustvarjala je podlago za mit o nujnosti osvoboditve italijanskih severovzhodnih pokrajin, do katere je potem prišlo po I. svetovni vojni. Nastavki za fašizem so evidenti. Enako je razvidna tudi krivda za dejstvo, da je fašizem dosegel med tržaškimi meščanstvom »tako visoko stopnjo kohezivnosti, kakršna je bila drugod v Italiji redkost«. Posledice teh razmer za Slovence poznamo in Gombačev odnos do teh zgodovinarjev nam je razumljiv. Zanimiv je avtorjev prikaz procesa, ki ga je v odnosu do naših rojakov opravilo tudi »napredno« zgodovinarstvo, kljub nedvomnim političnim simpatijam ne kaže prav nič strokovnega razumevanja za osebe in njihova dela, »ki nosijo blagovno znamko te stranke«.

Če bi za čas do konca II. svetovne vojne še kako pristali na opredelitev, da je Gombačevo delo sprehod skozi historiografijo o Trstu, pa tega na noben način ni mogoče za povojni čas. Avtor tu zaživi na nov način, strokovne sodbe in ocene garnira z osebnimi videnji stvari. Pod lupo vzame Univerzo in številne inštitute ter posameznike. Do vrste ljudi in njihovih del kaže nedvomno spoštovanje, čeprav se ne more izogniti negativnim posledicam sodbe, da so prav zgodovinarji po zadnji vojni pomagali rehabilitirati sloje, »ki so si najprej s fašizmom, pozneje pa s kolaboracionizmom zapravili možnost protagonizma« v političnem življenju. Zdi se, da je na nekaterih mestih malo podlegel generaciji, ki je dosegla vidne rezultate v sedemdesetih in osemdesetih letih. Z njegovimi sodbami o pomanjkanju propulzivnih raziskovalnih programov na tamkajšnji slovenski strani se bi lahko še mogoče strinjali, le vzroka ne bi iskali v Trstu ampak v Ljubljani. Tu desetletja ni bilo prave volje za diskusijo o neprijetnih temah, kakršne so fojbe in pobje v Porčinjju, kar je težilo tudi Slovincem naklonjene kolege. V pomanjkanju enakopravnega dialoga so nam enostavno ušli. Slovenska stran zaradi zvestobe politiki ne pa stroki, zaradi nekaterih dreves ni videla gozda, razmeroma čisto pozicijo je spremenila v sumljivo končnico. Probleme, ki jih je ustvarila politika, bo poslej v okviru dvostranske strokovne komisije reševala stroka. Ne glede na izredno kritičen odnos do najbolj vplivnega dela tržaškega zgodovinarstva v obravnavanem obdobju konec Gombačeve knjige preveča optimizem. Stoletne izkušnje pa Slovincem še naprej narekujejo previdnost, ki jo zahteva duhovito izbran odlomek iz Brižinskih spomenikov na zadnji strani ovitka.

Delo Borisa M. Gombača je kronološko smiselno razdeljeno, opremljeno s številnimi opombami in bogatimi seznanji literature. Želeli bi nekoliko obširnejše podatke o posameznih zgodovinarjih, saj se je med številnimi imeni včasih težko znajti. Ne glede na občasne težave pri orientaciji po vsebini nam sproža številna vprašanja in želje. Skoraj gotovo bomo Slovenci potrebovali slovensko zgodovino Trsta; od italijanskih kolegov kljub dobri volji ni pričakovati čudežev. Slab okus, ki ga puščajo številna dela, nam ne govori toliko o zgodovini kot znanosti temveč bolj o ljudeh, ki so jih napisali. Veliko je zgodovinarjev, malo pa je resničnih raziskovalcev zgodovine. Gombač je opravil dragoceno analizo, ki nedvomno potrebuje soočenje z italijansko historiografijo in kliče po prevodu. Ne glede na rezultat te diskusije pa je jasno, da z njo Slovenci nismo dobili le enega izmed možnih pregledov zgodovine Trsta v zadnjih dveh stoletjih in nekaj desetletjih, ampak hkrati delo, ki je zaradi porekla avtorja postalo v trenutku svojega izida sestavni del njegove preteklosti.

Stane Granda

Jera Vodušek, **Prevzem oblasti 1944–46** Ljubljana : Cankarjeva založba 1992. 455 strani.

V času pospešene revizije slovenske sodobne zgodovine, oz. v času uporabe historiografije tudi v politične namene je kot naročeno izšlo delo Jere Vodušek Starič: *Prevzem oblasti, 1944–1946*. V knjigi je avtorica, kot dokaj pomenljivo pove že naslov, namenila svojo pozornost dramatičnemu obdobju konca druge svetovne vojne na naših tleh ali kot sama pravi »Knjiga opisuje revolucijo v Jugoslaviji in Sloveniji v njeni zmagovalni fazi«.

Delo vsebuje sedem temeljnih poglavij, v katerih sta obdelani zadnji dve leti vojne iz povsem političnozgodovinskih aspektov in po besedah avtorice, da bi odkrili mehanizme prihoda na oblast nove politične oligarhije. Prejšnja, ki je vsa medvojna leta vedrila in oblačila na Slovenskem, se je morala umakniti, nasilno odstranjena v izgubljenem boju za oblast. Seveda se ta dramatična borba v Sloveniji ni mogla odvijati, ne da bi bila uokvirjena v jugoslovanske oz. v širše mednarodne okvire, kar avtorica vestno beleži v bistvu od začetka do konca knjige. Sploh je pri celotnem branju opazna izrazita jugoslovanska poanta vsega dogajanja v takratni Sloveniji, kar delo sicer kvantitativno razširja, kvalitativno pa siromašči. Metodološki pristop k tako kompleksni problematiki narekuje – tudi zaradi izredne aktualnosti teme – oženje vprašanj na slovensko politično udejanjanje v tistem času. Čeprav seveda razumemo, da se je marsikaj dogajalo v Beogradu ali v neposredni okolici Tita, ne moremo mimo želje, da bi se raje privilegirala le slovenska zgodovina. To našo slovensko bitko, pa naj jo imenujemo kakorkoli že, gre v marsičem abstrahirati od dogodkov v Makedoniji, ki jih avtorica povzema po spominih Svetozarja Vukmanoviča-Tempe. Vprašanja, ki se pred slovensko zgodovinsko znanostjo nizajo v vse bolj dramatičnem tonu, nam mogoče zastirajo pogled na kompleksna zgodovinska dogajanja v vseh oblikah bivše Jugoslavije. Pa vendar so naša prioriteta. Tam, kjer se je Jera Vodušek Starič lotila bistva slovenske državljanske vojne, bitke za narodno osvoboditev ter zmagovitega pohoda revolucije, je nedvomno dosegla

izrazit uspeh, drugje je analiza le posledična in predstavlja le okvir, ki v bistvu razvodeni intenzivnost slovenskega dogajanja.

Kako izredno intenzivne so strani, ki jih avtorica posveča definiranju prevzema oblasti s strani slovenskega NOB! Definiranje ciljev, posnetek stanja ter analiza dogajanja na osnovi originalnih dokumentov so značilnosti Voduškove zgodovinsko-upravno-sodne elaboracije pohoda na oblast neke ozke a sposobne politične skupine, ki monopolizira oblast na osnovi narodnoosvobodilnega programa in programa socialnih reform. Periodizacija, ki jo avtorica uporablja, je že znana in jo je pri nas utemeljil Metod Mikuš. Po tej mreži se premika Jera Vodušek Starič od pomladi 1944 dalje. Opaža, da NOG izgublja svoj prvotni deklarirani značaj narodne osvoboditve in se vse bolj usmerja v osnovateljico nove države in nove oblasti, saj pomenijo politične in zakonske odločitve v letu 44 temelj vsega političnega sistema po vojni. Pri tej svoji analizi avtorica privilegira snovanje novega pravnega reda, novega sodstva, policije, vojske represivnega aparata, ki naj štiti pridobitve NOG ali, če želimo, pridobitve revolucije. Jera Vodušek Starič je opazila, da se je postavila na čelo nove slovenske državnosti v vseh treh emanacijah politične oblasti in sicer v zakonodajni, v izvršni in sodni. Pri slednji je opazna dekadencija ustaljenih pravnih norm ter uvajanje volje ljudstva kot legitimosti sprejetih odlokov. V tem smislu delujejo tudi inštitucije tožilstva, zakonodaje in policije, le da avtorica komparativno ne prikaže okupatorjevega in kvizlinškega sistema represije, kar nedvomno siromaši zelo podroben prikaz nastajanja in razvoja represivnih mer NOG. Vpogled na nasprotno stran, torej na stran slovenske kolaboracije oz. emigracije nam avtorica odpre pri opisovanju kompleksnega sveta slovenske politike v Londonu, kjer pride do izrazite diferenciacije med Krekom, ki računa na domobransko zmago in ne pušča vmesnega prostora za različne rešitve, in Snojem ter drugimi, ki prestopijo v NOG. Voduškova je v teh straneh izredno »nova« in historično verodostojna, saj išče vzroke tako dominantnemu sporu na desnici slovenskih intelektualcev v svetu londonskih polresnic in fikcij.

Jeseni leta 1944 je po avtoričinem mnenju že vse drugače. Vse močnejše obvladovanje političnega prostora s strani NOG izključuje vsako možnost novega opredeljevanja. Kardelj in partija že pripravljajo naskok na oblast in na nove meje. Paziti se morajo, zaradi ostrine diskurza, tudi najvišji politični funkcionarji, ki jim večkrat ni dovoljeno, da bi uživali sadove lastne odločitve (Hebrang itd.) oz. nacionalnega izražanja. Pripravlja se končni obračun in vsenaokrog so pogajalci trdni in neizprosni, saj se na čas po vojni niso pripravljali le v Jugoslaviji ampak tudi drugje.

Potek mednarodnih aspiracij voditeljev NOG se, kljub velikim diplomatskim zapletom, neminovno obrača na zaokrožitev slovenskega nacionalnega programa iz leta 1848, kar povzroča velike težave predvsem zaradi izvoza revolucije in vse večjega nerazumevanja zahodnih zaveznikov. Vojne operacije postajajo vse bolj sredstvo politike in leto 1945 postane predprostor za nastajajočo hladno vojno, ki že kaže svoje jasne konture. Ob politični zgodovini, ki v celoti dominira v vseh poglavjih obravnavanega dela, je Jera Vodušek Starič globoko črpala tudi iz fondov diplomatske zgodovine. Odnosi NOG s sosednjimi državami in zavezniki so marsikdaj privilegirani na račun bolj jasnega podajanja slovenskih odločitev v tej smeri. Problemi Grčije, Albanije in tudi Srbije so obravnavani preveč ekstenzivno na račun dogodkov v Sloveniji, ki se vse bolj kažejo kot problemi obračunavanja s preteklostjo v okviru prevzema oblasti ene politične grupacije. Vendar sta za vsak disput, za vsako vojno, tudi državljansko (za to definicijo se je avtorica jasno opredelila pri eksplikaciji dogodkov v Sloveniji tik pred koncem druge svetovne vojne) vedno potrebni dve strani. Zato je podajanje Jere Vodušek Starič v tem razdelku preveč enosmerno in ne upošteva vseh elementov političnega dogajanja v obravnavanem obdobju. Prav zato nam nekateri zasuki in nenadne odločitve partije v letih 1944–45 ostanejo nerazumljeni in megleni do konca.

Avtorično podajanje notranjih in zunanjepolitičnih dogodkov po osvoboditvi Beograda je logično nizanje kronoloških faktov in posledic odločitev, ki se vse bolj sprejemajo v centru in vse manj v periferiji. Tudi vprašanja meja in definiranje Trsta kot enega glavnih elementov za uspeh NOG so v knjigi dobro obdelana, vendar le do take mere, da se s problemom spoznamo. Isto velja za poveljne poboje domobrancev in za umestitev sistema tik pred končno zmago in po njej. Tako na široko koncipiran kompendij ima seveda svoje pozitivne in negativne strani. Od slednjih najbolj bode v oči nepoglobljenost določenih bistvenih vprašanj, ki se danes, leto dni po izidu knjige, tudi dramatično postavljajo strokovni in drugi javnosti. Seveda je iz širšega vedno lažje k ožjemu in v tem smislu je delo Jere Vodušek Starič velik uspeh slovenskega sodobnega zgodovinopisja, ki pomeni osnovo za nadaljnjo diskusijo in poglobljeno analizo dogodkov, ki so bili seveda travmatični v preteklosti, ki pa postajajo politikum tudi v sodobnem življenju Slovencev. Avtorici, ki se je spopadla z izredno kompleksno materijo, gre za sluzga, da je v eni publikaciji zbrala veliko znanja in ugotovitev, ki bodo še kako koristne za bodoči politični vsakdan naroda in države, ki ne more in ne sme ostati brez svoje zgodovine.